

KOLOREERITUD VAATEPOSTKAARDID VILJANDI MUUSEUMI FOTOKOGUS. VILJANDI LINN JA AJALOOLINE VILJANDIMAA

Tiina Parre, Viljandi Muuseumi
foto- ja looduskogu kuraator

Koloreeritud postkaart on värvidega kaunistatud kaart. Vaatekaartide puhul kasutati koloreerimist elustamiseks, originaalilähedasemaks muutmiseks ja ka lihtsalt silmailuks. Värviti lasuurvärvidega, mis olid läbipaistvad, nii et pildi joonistus ja isegi peenemad tooniastmed jäid nähtavaks. Koloreerimine ei nõudnud erilist maalimisoskust, küll aga kindlat kätt. Värvid kanti peale nügisekarvadest pintslitega. Seda tööd tegi litograaf, kes kandis töökojas pildi ümberpööratud kujul kivile ja valis värvid. Mitmevaateliste postkaartide korral oli tema töö tihti ka pildikeste paigutamine ja dekoratiivelementide lisamine (ERM, 1998). Litograafil oli suur osa koloreeritud vaatepostkaardi väljanägemises, aga tema nime nagu üldjuhul ka fotograafi oma me kaartide tagaküljelt ei leia. Seal võib tavaliselt näha kirjastaja, harva ka trükkija andmeid.

Koloreeritud vaatekaartide ajalugu on suhteliselt lühike: 19. sajandi viimasest kümnendist 20. sajandi teise kümnendi II pooleni, misjärel väärtustati rohkem kvaliteetseid mustvalgeid fototehnikas vaatekaarte. Nende tegemisel oli vähem tööd, koloreerimine nõudis aga palju aega ja tulemus ei olnud iga kord kõige parem.

Viljandi Muuseumi fotokogus on 2007. aasta 1. aprilli seisuga Viljandi linna ja ajaloolise Viljandimaaga (Tarvastu, Paistu, Karksi, Halliste, Helme, Kõpu, Viljandi, Kolga-Jaani, Suure-Jaani, Pilistvere ja Põltsamaa kihelkond) seotud koloreeritud vaatepostkaarte kokku 288, sealhulgas eri vaateid 167. Mainitud kaardid asuvad tinglikult jaotades kolmes alakogus:

- fotokogu põhikogu (VM ja VMF), linnavaateid 72, maakonda 27
- Olev Bendi kogu (OB. K 1–124), linnavaateid 104, maakonda 37
- Kaarli Naanuri kogu (VMF 157), vaid linnavaateid 48.

Põhikogus olevad postkaardid on kogutud ajavahemikus 1930. aastad kuni tänapäev. Olev Bendi (ajakirjanik, 1930–2000) kogu ostis muuseum 1995. aastal. Selles on üle 3000 foto, postkaardi, kirjaümbriku ja -paberi, põhiosa moodustavad vaatepostkaardid. Kaarli Naanuri

(ajakirjanik, kodu-uuriija, 1894–1972) postkaardikogu võeti vastu 1973. aastal. Selles on üle 2000 kaardi, mis asuvad kuues albumis.

Kolme alakogu peale on nii erinevaid kui korduvaid koloreeritud vaatepostkaarte. Korduvaks võib pidada vaadet, mille teostus on tavaliselt erinev: muutunud on värvitoonid, selgitava teksti sisu, asukoht, kirjaviis ja vahel ka värvid. Näitena võib tuua põhikogus oleva umbes 1905. aastast pärineva Viljandi turuplatsi vaate, millel on ühest vaatest saanud detailides neli erinevat koloreeritud postkaarti.

Koloreeritud vaatepostkaartide liigitamise printsiipe on palju:

- kirjastajad
- vaated
- täisvärvid või õrn koloreering
- mitme- või ühevaatelised
- pilvedega või ilma
- ühe või mitme postkaardi formaadis jne.

Käesolevas artiklis vaadeldakse värvipostkaarte põhiliselt kirjastajate kaudu. Eraldi on analüüsitud Viljandi linna ja ajaloolise Viljandimaaga seotud vaatekaarte.

Viljandi linn

Viljandi linnaga seotud koloreeritud vaatepostkaarte on muuseumis 222, neist korduvaid 102. Põhikirjastajaid on olnud kolm (vt tabel). Kõige enam, 38 erinevat kaarti on välja andnud kirjastaja ja raamatu-kaupmees **E r n s t R i n g** (1865–1942).

Tabelis puuduvad korduvvaateid (kui mõni vaade on igas alakogus, siis tabelis on see ikkagi ühe ühikuna).

<i>Kirjastaja</i>	<i>Kokku</i>	<i>Posti-templid</i>	<i>Mitu vaadet</i>	<i>Suuremad</i>	<i>Üldvaated</i>	<i>Pargid, turuplats</i>	<i>Hooned</i>	<i>Järv, lossimäed</i>
E. Ring	38	1908–1942	4	2	7	5	10	10
H. Leoke	24	1909–1916	4	1	2	1	3	13
A. Tõllasepp	18	1903–1914	1	–	6	1	1	9
Teised	40	1909–1922 1902 (üks)	1	–	5	1	7	26

E. Ring ostis 1906. aasta märtsis Friedrich Feldtilt trükikoja Viljandis Tallinna tänav 6, kuid 1910. aastal kolis ta Tartu tänav 4 hoonesse (Viljandi Linnaraamatukogu 2000, 12). Postkaartidel olevatest templitest võib järeldada, et üpris varsti pärast trükikoja omandamist hakkas ta kirjastama ka postkaarte. Kas kõik kaardid on tema trükikojas trükitud, ei ole täpselt teada, sest sel ajal oli levinud praktika, et paljud kirjastajad lasid oma postkaardid parema kvaliteedi nimel trükkida välisriikides, eriti Saksamaal ja Rootsis. E. Ringi koloreeritud vaatepostkaardil on varaseim postitempel 1908. ja hiliseim 1942. aastast. Viimati mainitud on tagaküljel Saksa sõjaväelase tänukiri Viljandi perele lahke vastuvõtu eest. See daatum annab teada, et alati ei või võtta kaardi vanuse määramisel aluseks templit, on vaja arvestada ka muid näitajaid. Ilma mainitud eranddaatumita on Ringi postkaarte üldjuhul saadetud 1917. aastani.

Tabelist on näha, et E. Ring on kirjastanud vähemalt neli mitmevaatelist vaatekaarti:

- seitse vaadet – lossivaremed ja Uus mõis
- kuus vaadet – hooned (elamud, hotell, kool)
- neli vaadet – naine liblikatiibadega, tiibadel kokku neli vaadet: maagümnaasium, järv, lossimäed (TAHVEL VII)
- postiljon nahast postikotiga, millest saab välja tõmmata kümnevaatelse voldiku, kus on viis lossimägede ja viis hoonete vaadet. Seda postkaarti on kogus üks ja see on suhteliselt rariteetne; asub K. Naanuri albumis (TAHVEL IX).

E. Ring on välja andnud ka kaks mitme postkaardi formaadis koloreeritud vaatepostkaarti:

- kahe postkaardi suurusega – üldvaade Pauluse kiriku tornist Tallinna tänava poole (TAHVEL VIII)
- kolme postkaardi suurusega – üldvaade Viljandi järvele, linnale ja lossimägedele järve vastaskaldalt.

E. Ringi kirjastatud postkaartidel olevad selgitavad tekstid on üldjuhul saksakeelsed. Levinud kirjaviis on *Fellin* või *Fellin, Livland*, tekst asub tavaliselt kaardi esiküljel, harva tagaküljel.

Temaatilisel (vt tabel) on E. Ring enam välja andnud järve ja lossimägedega seotud vaateid, samuti üldvaateid ning mitmesuguseid hoonete ja turuplatsiga seotud vaatekaarte (TAHVEL VII).

Teine oluline kohalik postkaardi väljaandja oli kirjastaja ja raamatukaupmees H a n s L e o k e (1853–1919). Meie kogus on temalt 24

eri vaatega kaarti (vt tabel). Ta oli elukutselt õpetaja, kuid venestamispoliitika vastu võitlemise pärast sai sellest ametist priiiks. 1891. aastal avas ta esimese raamatupoe ja juba 1895. aastal ka kirjastuse. Tegutses mitmes kohas, kõige kauem (1909–1937) Tartu tänav 11, kus pärast tema surma toimetas edasi poeg Jaan (Sarapuu 1977, 30).

Kaartide kirjastamisel ilmnes H. Leokese eestimeelsus: tol ajal oli postkaardi tagaküljel tekst üldjuhul prantsuse ja vene keeles (vt postkaardi tagakülg 1), aga temal oli see prantsuse ja eesti keeles (vt postkaardi tagakülg 2).

Ajalehes *Revalsche Zeitung* sai kirjastaja kohalike sakslaste käest mitu korda noomida, et kasutas tagakülje pealdises sõna „Eesti“, nagu oleks Eesti mõni iseseisev riik (Vende 1981, 32). Leoke ei lasknud end neist märkustest häirida ja jätkas tegevust samal viisil.

Postitemplite alusel otsustades kirjastas H. Leoke koloreeritud postkaarte aastatel 1908–1916. Tabelist on näha, et ta on välja andnud neli mitmevaatelist vaatekaarti:

- üksteist vaadet – varia, sh kolm kooli
- üheksa vaadet – lossimäed
- neli vaadet – elumajad (Schwartzi, Engelhardti, Sellheimi ja Kiezeritsky villa)
- neli vaadet – elumajad (Eicheni, Gableri, Dolli ja Lorenzoni villa).

Ta on kirjastanud ka ühe nelja postkaardi suuruse koloreeritud postkaardi, millel on üldvaade Viljandi linnale ja järvele Tartu teelt. O. Bendi kogus oleval kaardil on tagaküljel H. Leokese poja Jaani kiri aastast 1912.

Tema välja antud vaatekaartide hulgas on ka kolmevärvilisi: sinine, pruun ja valge. Meie kogus on neid neli, sealhulgas üks Sammuli vaade maakonnast. Linnaga on seotud:

- Trepimägi (TAHVEL X)
- Kaevumägi (luuletusega)
- II Kirsimägi (luuletusega).

Luuletus on mõlemal kaardil üks ja sama, autorit ei ole märgitud:

*Kui waatan wanu waremeid
Siis tundel tuksub rind...
Sest palju wahvaid wõitlejaid
Siin katab muru pind.*

Tagakülg 1. Enam levinud kaart vene ja prantsuse keeles, esiküljel Trepimäe ümbrus.

Tagakülg 2. H. Leokese kaart eesti ja prantsuse keeles, esiküljel Kaevumägi ja järv.

Selgitavad tekstid on H. Leokese kaartidel eesti keeles ja levinuim kiri kaartide esiküljel on *Terwisi Wiljandist!* (TAHVEL X). Huvitav on märkida, et sama tervitust ja vahel väga suurelt võib kohata mõnel E. Ringi postkaardil, samal ajal kui osa sama vaatega Ringi postkaarte on ilma tervitustekstita. Et kirjaviis on Leokese kaartide omaga üks, võib arvata, et Leoke on lihtsalt oma tervituse sinna peale trükinud.

Temaatiliselt on tema kirjastatud koloreeritud postkaartidel kõige enam lossivaremeid – 13, sealhulgas seitse vaadet Kaevumäest (TAHVEL IX, X).

Kolmas tuntud postkaartide kirjastaja ja ühtlasi raamatukaupmees ning Rahvalehe asutaja oli Ado Tõllasepp (1869–?). Tegutsemise algaastail töötas ta koos H. Leokeseaga, kes oli tema õemees, hiljem viisid teed mehed lahku. Trükikoja omanik sai Tõllasepast 1901. aastal. Algul asus see Lossi tänav 14 majas, hiljem Tartu tänav 9 hoones – trükikoda oli hoovimajas, kauplus tänava ääres (Viljandi Linnaraamatukogu 2000, 26). Tabelist on näha, et tema välja antud koloreeritud vaatekaardid on ühed vanemad, postitemplite järgi jäävad vahemikku 1903–1914. 1903. aasta templiga kaart on kogus vanuselt teine ja sellel on vaade Filosoofia puiesteest. Tema vanemate vaatekaartide tagaküljel on vaid aadressjooned.

Tagakülj 3. Ado Tõllasepa kaart aadressjoontega.

Kirja või tervituse tarvis oli esiküljele jäetud üks laiem valge serv. Tagakülje jaotust uuendati 1902.–1906. aastani kõigis postiliidu maa-des (Eesti Rahva Muuseum 1998), mainitud fakti teadmine aitab mää-rata postkaardi vanust.

A. Töllasepa postkaartidest on mitmevaateline vaid üks: naine liblika-tiibadega, tiibadel Jaani ja Pauluse kiriku ning lossimägede vaated. Kaart on õrna koloreeringuga. Kui üldiselt ulatub pildi kujutis kaardil servani, siis Töllasepal on osa servi tühjad (need ei ole mõeldud kirjutamiseks, sest tagaküljel on selleks koht olemas). Keskel on vaade, selle ümber kit-sas hele raam, siis hajutatud halli värvi raam ja välisservad valged (vt TAHVEL XI). Tekstid on Töllasepa vaatekaartidel kas ainult saksa või siis saksa ja eesti keeles, harva ainult eesti keeles. Need asuvad esiküljel.

Temaatilisel on ka tema kirjastatud koloreeritud vaatepostkaarti-de hulgas lossimägede ja järvega seotud vaateid kõige enam – üheksa, sealhulgas neli Kaevumäest.

Kolme suurema kirjastaja kõrval on kogus ka teiste välja antud post-kaarte (taga hulk meie kogus).

- T. Kurrikoff, *E.G.S.i.S* (Stockholmi kirjastus *Svaström*) – 4
- *Buchhandlung Lehrerverein Fellin* – 3
- *Kunstanstalt Theodor Eismann, Leipzig* – 1
- A. Reewits, Viljandi – 1
- J. Ploompuu, Tallinn – 1
- Parikas, Tallinn – 1
- *Izdanie G. Knollinga, Riga* – 1
- G. Schürmanni Granbergi kirjastus, Stockholm – 1. Selle kirjastu-se postkaart on postitempli järgi 1902. aastast, st kogus olevatest kõige vanem. Kaardil on kujutatud park ja maagümnaasiumi hoo-ne (vt TAHVEL XI).

Osali (27) koloreeritud vaatepostkaartidest ei ole kirjastajat märgitud. Fotograaf on märgitud vaid neljal kaardil ja kõigil on selleks olnud Jaan Riet: E. Ringil Turuplats, Ed. Pohli maja ja Trepimägi, H. Leokesel nelja hoonega (Eicheni jt villad) postkaart. Saladuseks jääb tavaliselt ka trük-kija, vaid A. Töllasepp on kahel vaatekaardil (järv, järveäärne auruves-kiga ja Kaevumägi järve poolt) ennast kui trükkijat ära märkinud. Osali kaartidel on taga ainult *Made in Germany*.

Kokkuvõtteks võib öelda, et enamiku Viljandi Muuseumi fotokogu koloreeritud vaatepostkaartidest on kirjastanud kolm meest, E. Ring,

H. Leoke ja A. Tõllasepp, ning põhiobjektid on olnud lossimäed ja järv, E. Ringil ka hooned.

Ajalooline Viljandimaa

Viljandimaa seotud värvitud vaatepostkaarte on võrreldes linnaga (222) vähem, kokku 65, sealhulgas 27 põhikogus ja 38 O. Bendi kogus. K. Naanuril sellel teemal postkaarte ei ole. Ühesuguseid vaateid on kahe kogu peale 15, erinevaid 47.

Teadaolevad kirjastajad on järgmised.

- A. Tõllasepp, Viljandi. Temalt on maakonnast 12 koloreeritud postkaarti. Kihelkonniti jaotuvad need järgmiselt: Tarvastu – 5 (rippsild, Uue-Suislepa mõis, kirik ümbrusega, 2 Mustla vaadet), Karksi – 4 (Karksi lossivaremed ja kolm vaadet kirikust, Karksi-Nuia alev; TAHVEL XII), Halliste – 2 (kirik), Viljandi – 1 (Kangilaske talu Vana-Võidus, mis oli A. Tõllasepa sünnitalu, ühtlasi ainuke koloreeritud vaade talust Viljandimaal)
- M. Luik, Mõisaküla. Halliste kihelkond – 9 (Mõisakülast kaheksa, vaated raudteejaamast; TAHVEL XII ja selle ümbrusest ning Veelikse järv)
- A. Mutli, Suure-Jaani. 4 (Suure-Jaani asula üldvaated)
- G. Karro, Tõrva. Helme kihelkond – 3 (Helme koobas ja lossivaremed, Riiska järv)
- H. Leoke, Viljandi. Viljandi kihelkond – 2 (Sinialliku linnamägi ja Sammuli üldvaade), Paistu kihelkond (Paistu kirik)
- J. Litter, Suure-Jaani. 2 (Suure-Jaani üldvaated)
- J. Ploompuu, Tallinn. 2 (Põltsamaa ja Halliste-Sukka Ärma)
- J. Jaik, Tartu. 2 (Halliste kirik ja Abja mõis)
- F. Karlson, Valga. 1 (Helme kirik ja pastoraat)
- J. M. Wassar, 1 (Põltsamaa)

Kaheksal koloreeritud vaatekaardil kirjastaja puudub. Fotograafi nimi on vaid kolmel kaardil: H. Leoke Sammuli vaatel (J. Riet), A. Mutli kahel Suure-Jaani üldvaatel (H. Kuhlbusch). Postitemplite järgi mahuvad Viljandimaa seotud postkaardid ajavahemikku 1908–1916.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et maakonna värvilisi vaatekaarte on enam kirjastanud A. Tõllasepp ja M. Luik. Kui esimene neist on välja andnud mitme piirkonnaga seotud kaarte (rohkem Tarvastu ja Paistu kandi vaateid), siis teisel on enamik seotud ühe piirkonna – Mõisaküla linnaga. Tarvastu vaated on kõik seotud A. Tõllasepa nimega. Viljandimaa tervi-

kuna on esindatud ebaühtlaselt, mõne piirkonna (Pilstvere, Kolga-Jaani ja Kõpu kihelkond) kohta ei ole ühtegi koloreeritud vaatepostkaarti. Temaatilisel on rohkem kirikute vaateid: Paistu, Tarvastu, Karksi, Halliste ja Helme kirik.

Koloreeritud vaatepostkaarte on kasutatud tervituste ja õnnesoovide edastamiseks, sealhulgas uue aasta ja lihavõtete puhul, ning reisil oma asukohast teatamiseks ja lühiuudiste saatmiseks. Kogus on palju ka kasutamata tagaküljega kaarte, neid ehk hoiti kodus lihtsalt kenade värviliste vaadete pärast.

Lõpetaks fotograafidest vendade Johannes ja Peeter Parikase sõnades: *Koloreeritud valguspilte ei saa pidada kunstiväärtuslikeks, aga eratarvituses on neil oma tähtsus, sest värvid elustavad pilte ja samastavad neid originaaliga* (Parikas 1936, 36).

KIRJANDUS

Eesti Rahva Muuseum 1998. Näituse „Piltpostkaart“ buklett.

Parikas, P. ja J. 1936. Fotograafia õpperaamat. 4. tr Tallinn.

Sarapuu, L. 1977. Hans Leoke 1859–1919. Raamatukaupmees ja kirjastaja. Diplomitöö. (Käsikiri Viljandi Muuseumis.)

Vende, V. 1981. Filokartia. Tallinn.

Viljandi Linnaraamatukogu 2000. Viljandi trükikojad ja trükised. Viljandi.

COLOURED VIEW POSTCARDS IN THE PHOTO COLLECTION OF VILJANDI MUSEUM. TOWN OF VILJANDI AND HISTORICAL VILJANDI COUNTY

Tiina Parre

View postcards were coloured mainly from the last decade of the 19th century to the 2nd half of the 1910s. Coloration was used to make view postcards more attractive for people.

As of 01 April 2007, there are 288 coloured view postcards related with the town and the historical county of Viljandi in the photo collection of Viljandi Museum, including 167 different views. These are stored in three sub-collections: in the main photo collection (72 town views, 27 county views), in Olev Bendi's collection (104 town views, 37 county views), and in Kaarli Naanuri's collection (48 town views).

There are 222 view postcards with views of the town of Viljandi, including 120 different ones. These were mostly published by three publishers: Ernst Ring, Hans Leoke and Ado Tõllasepp. Some of the postcards do not show the name of the publisher, and most of them do not show the photographer's name. According to the postal stamps, the coloured town view postcards were in use from 1902–1916, earlier cards are often connected with the name of A. Tõllasepp. On the back sides of some of his view postcards there are only lines for the address (the back side was divided into two in the years 1902–1906). The postcard with the earliest postal stamp date (1902) pictures one of the oldest and most respectable schools (TAHVEL/PLATE XI). This card was published in G. Schürmann's Granberg publishing house in Stockholm. One of the rare cards shows a postman with a bag (PLATE IX), from which a folder of 10 views can be pulled out. There are 9 postcards with several views; the number of views per postcard is 11–4 (PLATE VII). The collection also includes three cards of a larger than standard postcard size (PLATE VIII). Thematically, the most frequently represented postcard views are views of the Castle Hills and the lake.

There are 65 coloured postcards related with the historical Viljandi County, with 47 different views. The two most important publishers are the above-mentioned A. Tõllasepp (12) and M. Luik (9) from Mõisaküla. The former issued postcards with views from different places in the county (PLATE XII), the latter mainly published postcards with views of Mõisaküla railway station (PLATE XII) and its surrounds (8). Also here, the name of the publisher is not printed on some and the name of the photographer on most of the cards. According to stamp dates the coloured view postcards with views of Viljandi County were used from 1908–1916. Thematically, the largest number of postcards show views of churches. Regionally, the views from the southern part of Viljandi County are represented more frequently.

Coloured view postcards are a sign of their era – the view postcard gives information of a certain place in a certain period and the colours render the views more attractive and impressive.